

УДК 141.1.130.11

Т 48

Олександр ТКАЧЕНКО

**М.О. ЛОССЬКИЙ ПРО ЄДНІСТЬ
МІФОЛОГІЧНОГО І НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ:
ДО ПРОБЛЕМИ ОДУХОТВОРЕНОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ**

«Однако нам хорошо уже известно,
до какой степени поверхностно было
«просвещение» XVIII века, и потому не удивительно,
если в наш ум закрадывается подозрение,
не поверхностно ли также и «просвещение» XX века»

Н.О. Лосский

Розмірковуючи про сутність одухотвореної раціональності, автор звертається до філософського спадку М.О. Лосського, який на основі ідеал-реалістичної філософії прагнув подолати обмеженість сучасної «науковості». Усвідомлюючи, що міфи можуть ввести в оману і можуть бути свідомо використані на зло, ми переконані в тому, що поетичність, уявність, фантазія глибоко вкорінені в сутність людського духу і міфологічний світогляд не обмежує, не притупляє як буденну свідомість, так і наукове знання, уможливаючи зв'язок з Абсолютом.

Ключові слова: *Абсолют, міф, міфологічна свідомість, наукове знання, одухотворена раціональність, розум, раціональність, релігія.*

Постановка проблеми. Актуальність запропонованих роздумів і завдання, яке ставив перед собою російський релігійний філософ Микола Онуфрієвич Лосський, аналізуючи зіставлення міфологічного і сучасного наукового знання, я в стислій формі спро-

бував відобразити в епіграфі. Справді, сьогодні, як і на початку ХХ ст. у простодушної православної людини, і не тільки, є глибокі, правильні підстави з підозрою ставиться до сучасного «просвітництва» [9], тобто тих тенденцій, які мають місце в системі науки і освіти. А ситуація склалася так, що онтологічно притаманна людині мудрість розуму (універсальне самопізнання духу) стає відчуженою формою і вкотре на авансцені історії починає панувати головний герой – зіпсутий «натуралізмом» і «об'єктивізмом» раціоналізм. Трагізм цієї іронії посилюється у ситуації, коли сучасне суспільство, маючи захист в системі освіти, як потенційної умови звільнення свідомості людини від «розрахункового мислення» (М. Гайдеггер), ігнорує таку можливість.

Важливим і продуктивним у розв'язанні цієї проблеми є звернення до філософського спадку М.О. Лосського, який на основі ідеал-реалістичної філософії прагнув подолати обмеженість сучасної «науковості», діагноз якої (із суб'єктивних і об'єктивних причин) – «невиліковна сліпота» (М.О. Лосський) до вищих сфер буття, всезагального *блага*¹, *доброчесності*². Ми акцентуємо увагу на тому, що мірою доброчесності є міра наближення людини до божественної мудрості, внаслідок чого процес пізнання набуває характеру моральної дії. Мовиться про моральну силу людського розуму, який здатний дотримуватися цієї міри і наповнювати життя людини сенсом³. На жаль, сьогодні абсолютне із елемента життєвої мудрості перетворюється на силу, ворожу життю (В. Петрушенко).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначає В.Ю. Даренський, ідея *воцерковлення* розуму є однією з головних у росій-

¹ Не сила, не могутність, хоча все це є наявним, а Благо як вищий принцип.

² Пригадаємо Платона, для якого доброчесність – це, по-перше, знання про добро, яке твориться тільки за допомогою розуму, по-друге, результат божественного подарунку, який людина отримує незалежно від знання.

³ Погодимось з Г Батіщевим, що мудрий той, хто у всій простоті любові «не звабившись, долає будь-яке поцейбічне мудрування будь-якого замкнутого в собі світу, будь-якого самовдоволеного буття, що випало з безберегої взаємності, позбавивши себе перспектив-спрямувань до зустрічі зі світами інакшими і власною таємничою глибиною. Мудрий – хто завше свідомий не мудрості своєї проти на сьогодні негідних завдань – космічно велетенських і найменших, хто, навіть здобувши найліпше досягнення, не зіб'ється з ритму становлення вічного, не втратить сумирності Дитини-Спадкоємця Безмежної Діалектики Універсуму» [1].

ській філософській традиції. «Критика європейського раціоналізму – ключова і “знакова” тема православного любомудрія, тому вона завжди тією чи тією мірою присутня у всіх представників російської філософської класики» [4, 571]. «Одухотворена раціональність», а під цим поняттям ми розуміємо передовсім *міру* розумності розуму (С. Возняк)⁴ є головною у методології В.С. Соловйова як *теологічно центрований одухотворений раціоналізм*. [Серед останніх досліджень див. 5]. Духовна визначеність розуму набуває надзвичайної глибини і смислової наповненості у «філософії серця», в якій серце постає символом метафізичної основи людини (ідеальна сутність) та онтологічною реальністю. І найголовніше – «вразумление» розуму можливе тільки на основі *любові*.

Особливого значення для розуміння сутності одухотвореного раціоналізму, на наш погляд, набуває виявлення креативних можливостей моралі для самозбереження людства у працях В.С. Мовчан [6]. Разом з українською дослідницею ми боляче усвідомлюємо негативні наслідки цілеспрямованого усунення морального чинника з наукової діяльності.

Метою статті є спроба показати, на основі ідей М.О. Лосського, що онтологічна природа раціональності в її духовних вимірах нерозривно пов’язана з символічно-релігійними вимірами міфологічного світогляду.

Значною мірою позиція М.О. Лосського ґрунтується на розумінні розуму як таких форм діяльності і взагалі тих сторін буття, в яких присутній вищий смисл, «високе надіндивідуального, тобто більшою або меншою мірою світове значення» [8]. Такий смисл і значення можливі тільки там, де є всезагальні цілі, які надають індивідуальним речам надіндивідуальне значення. «Відповідно словом *розум* потрібно позначати *здатність* ставити і здійснювати *такі вищі, тобто світові цілі*. Володіння цією здатністю в її вищих рівнях надає своєрідного піднесеного і значущого (тобто широко

---

⁴ «Розум є здатністю до універсального (тобто за законами Істини, Добра і Краси) трансцендування своєї обмеженості, здатністю до подолання себе. Розум має увійти в режим “вразумления”» [2, 336].

доцільного) характеру усім діяльностям, між іншим, також пізнання...» [8].

В основі такої здатності розуму лежить онтологічна властивість світу – *його абсолютна єдність*. «Ця єдність можлива не інакше, як у тому випадку, коли в основі світу лежить надіндивідуальний світовий розум, який координує між собою усі сторони світового життя» [8].

Відповідно до цього, М.О. Лосський підкреслює єдність різноманітних форм об'єктивації і наголошує, що міфічний світогляд «не є випадковим, минуцим явищем: він глибоко вкорінений в сутність людського духу і задовольняє найважливіші його потреби» [7].

Для людини символіка міфів (і, ширше, будь-які символи культури) виступає як закарбовані пам'яттю моменти прозріння і утворює певну культурну реальність, в якій особистість здатна подолати всі умови, які обмежують її людське існування (навіть свою тілесну обмеженість), реалізувати свій свободний і творчий потенціал, досягти духовного спасіння.

Саме міф наділяє глибиною наш досвід, спонукаючи в глибинах цього досвіду побачити певні ієрархічні структури. «Розповідаючи про історичне походження того чи іншого ладу, він забезпечує людині ту саму “вкоріненість”, про яку писала відома французька дослідниця Симона Вейль (звернення до минулого продиктовано також бажанням переконатися, що ми належимо до сталої спільноти, цілі якої не є плинними» [3, 191]. Цінність міфу полягає в тому, що він повертає світові смислому насиченість, яка часто прихована від людей буденністю.

З певної точки зору може здатися, що актуалізація міфологічної свідомості є зреченням від свободи творчості, запереченням прогресивного розвитку, страх перед новим, відмова приймати відповідальність за реальне та історичне існування. Навпаки, навіть людина примітивних суспільств, як показують різноманітні дослідження, покладає у свої обов'язки формування свого власного світу, співучасть у творенні Космосу, забезпечення життя Природи. Мовиться про інший тип відповідальності, ніж це уявляє собі лю-

дина секуляризованого суспільства: відповідальність космічного плану. Власне М.О. Лосський і розуміє моральну відповідальність людини як космічну функцію людини.

Наголошуючи, що риси міфологічного світогляду притаманні релігійному і художньому знанню про світ, М.О. Лосський ставить запитання: чи не втратила сучасна раціональність головну здатність своєї онтологічної природи – бачити і сприймати фундаментальні основи буття? «Наше завдання... полягає в тому, щоб усвідомити, чи не сталося це лихо саме в сучасному науковому мисленні». [7]. І чи не руйнує дух часу, за словами П. Юркевича, глибоку ідею знання, яка потребує, щоб спеціальна вченість розвивалася на основі *цілісної раціональності* і щоб здобутки сучасного наукового знання були співзвучні, точніше невіддільні від змісту вищих ідеалів особистості?

На жаль, констатує М.О. Лосський, така обмежена «науковість», яка ігнорує вищі сторони світу, є реальністю, «нормою»⁵ ХХ ст. «Усі найглибші основи світу, Бог, субстанціональні діячі, які творять реальне буття, їх творча діяльність, обумовлені ними внутрішні надпросторові і надчасові зв'язки реального буття, його ціннісна і осмислена сторони зовсім випали із обрії науки. Отже, у сучасному науковому світорозумінні світ “обезбожен, обездушен, обезжизнен, обессилен (лишен динамического момента), обесценен и обессмыслен”» [7].

Одна із головних причин – це ігнорування науковим мисленням творчого органічного начала, зокрема, міфологічного світогляду, протиставлення раціонального та ірраціонального.

Осмислюючи тенденції наукового світогляду, російський філософ звертається до ідей Е. Кассіра, для якого також важливою була проблема співіснування у свідомості, в «єдиному духовному житті двох різних систем категорій, двох систем апріорних форм, із яких кожна по-своєму задовольняє різні функції духу» [7]. Для Е. Кассіра міф, релігія, мистецтво, наука є формами універсаль-

---

⁵ На жаль, патологічні стани в сучасному суспільстві стають переважальними, а норми – винятком.

ного пізнання духу і наукове знання стає систематичним тільки завдяки тому, що воно наважується стати символічним.

Полемізуючи з Е. Кассіером, М.О. Лосський абсолютизує методологічний потенціал інтуїтивізму і деякою мірою англо-американського реалізму, який здатний поєднати міфологічне і наукове світосприйняття. «Кто согласен с тем, что принципы мифического миропонимания, опознанные идеал-реалистической философией, действительно выражают глубочайший состав и строение мира, тот вместе с тем должен признать, что распространенное в наше время понимание научности крайне не научно: во-первых, оно произвольно ограничивает состав мира или, по крайней мере, выбор предметов, годных для научного исследования; во-вторых, оно абсолютирует методы, основанные на содержании выбранных им предметов исследования, считая их единственно научными» [7].

Така обмежена «науковість», що ігнорує вищі сторони світу, на думку Лосського, може і була корисною як певний етап розвитку духу, але «подальше її панування є загрозою того, що у більшості людей з'явиться невиліковна сліпота до вищих сфер буття, які колись були такими близькими душі наївної людини» [7]. І зовсім не потрібно повертатися до міфологічного світосприйняття первісних культур. «В составе самой европейской культуры от древней Греции до наших времен были и есть лица, опознавшие принципы мифического мировосприятия и умело, методически использовавшие их в составе идеалреалистических философских систем» [7]. «Натуральне функціонування наук» (П. Юркевич) може бути подолане знанням того абсолютного, про що сповіщає філософське знання.

Отже, «важнейшая задача современной мысли состоит в том, чтобы, вживаясь в эти системы, богатые многозначительными понятиями и принципами, осторожно вводит их в состав специальных наук и таким образом расширять кругозор науки» [7]. В. Петрушенко, розмірковуючи про ставлення до факту іманентності абсолютного людській свідомості передбачає можливість повернення до того культурно-історичного досвіду, в якому абсолютне сприймалось у статусі іманентного не лише людській свідомості, а й

будь-якому буттю взагалі. «Осмислення цих питань має привести нас до думки про надзвичайно згубну роль емпіризму та позитивізму не лише щодо людській духовності, а й щодо загальних орієнтацій науки, адже саме сповідування позиції відмови від глибини, зосередження всіх інтелектуальних потенцій на поверхневому постають родовими характеристиками і того, і іншого...» [10].

Висновки. Міфологічний світогляд глибоко вкорінений у сутність людського духу. Природний потяг розуму людини, мудрість розуму як дійсно універсальне самопізнання духу, одухотворена раціональність знаходить своє вираження не тільки у логічних структурах, але і в міфологічному світогляді як рівні екзистенційному і метафізичному. Адже міф цілком справедливо можна зіставити з метафізикою (як остаточною запитуванням). «Назагал міф і сприймається як первинна метафізика, а метафізика – як вторинна міфологія» [3, 161]. Близькість міфу та метафізики полягає не лише у присутності в них надчуттєвого. «Міф як і метафізика, є граничним запитуванням про світ, скінченність, смерть» [3, 161]. Позитивній моделі цілісного духовного розуму притаманний особливий, вищий тип рефлексії – «це рефлексія не “калькулятивного” типу, який направлений тільки на практичні цілі (в тому числі і наукові), а рефлексивність у сфері глибинних запитів людського духу, в здатності логічно ясно осмислювати сутність Буття як такого і призначення людського буття. Зокрема цей тип можна назвати духовно-екзистенційною рефлексією» [4, 573 – 574]. Одухотворена раціональність – це пошуки вищого смислу існування людини, коли відкривається її особисте відношення до Абсолюту і який повинен бути тією єдиною головною *мірою* відношення людини до себе і до будь-яких форм буття.

Література

1. Батіщев Г.С. Діалектичні рядки / Г.С. Батіщев // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 4. – С. 84 – 85.
2. Возняк В.С. Співвідношення розсудку і розуму як філософсько-педагогічна проблема : монографія / В.С. Возняк. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка, 2008. – 357 с.

3. Гатальська С.М. Філософія культури : підручник / С.М. Гатальська. – К. : Либідь, 2005. – 328 с.

4. Даренський В.Ю. Воцерковление разума (парадигмальный принцип русской классической философии) / В.Ю. Даренський // Колізії синтезу філософії і релігії в історії вітчизняної філософії (до 180-річчя Памфіла Юркевича та 130-річчя Семена Франка). Український часопис російської філософії. Вісник Товариства російської філософії при Українському філософському фонді. Вип. 7. – Полтава : АСМІ, 2007. – С. 567 – 581.

5. Игумен Вениамин (Новик). Некоторые трудности восприятия философии В.С. Соловьёва в России [Электронный ресурс] // Сайт «Библейско-богословский институт св. апостола Андрея». – Режим доступа : <http://www.standrews.ru/index-ea=1&ln=1&shp=1&chp=showpage&num=377>

6. Мовчан В.С. Глобалізація: до проблеми морального критерію процесу / В.С. Мовчан // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. – Дрогобич : Науково-видавничий центр ДДПУ ім. І. Франка, 2008. – С. 43 – 53.

7. Лосский Н.О. «Мифическое» и современное научное мышление. [Электронный ресурс] / Н.О. Лосский // Путь. – 1928. – № 14. – С. 31 – 55. – Режим доступа : <http://omiliya.org/article/mificheskoe-i-sovremennoe-nauchnoe-myshlenie-n-losskii.html>

8. Лосский Н.О. Обоснование интуитивизма [Электронный ресурс] / Н.О. Лосский // Сайт «ЛитМир – Электронная Библиотека». – Режим доступа : <https://www.litmir.co/br/?b=82420>

9. Лосский Н.О. Техническая культура и христианский идеал [Электронный ресурс] / Н.О. Лосский // Путь. – 1928. – № 9. – С. 3 – 13. – Режим доступа : <http://www.odinblago.ru/path/9/1/>

10. Петрушенко В. Абсолютне як іманентне свідомості: людські надбання чи втрати? [Електронний ресурс] / В. Петрушенко. – Режим доступу : <http://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia/mizhdystsypinaryi-zhurnal/202-2013-vipusk-1/1117victor-petrushenko-absoliutne-iaak-imanentne-svidomosti.html>

11. Юркевич П.Д. Разум по учению Платона и опыт по учению Канта / П.Д. Юркевич // Юркевич П.Д. Философские произведения / П.Д. Юркевич. – М., 1990. – С. 466 – 526.

Ткаченко Александр. Н.О. Лосский о единстве мифологического и научного мировоззрения: к проблеме одухотворенной рациональности. Размышляя о сущности одухотворенной рациональности, автор обращается к философскому наследию Н.О. Лосского, который на основе идеал-реалистической философии стремился преодолеть ограниченность современной «научности». Осознавая, что мифы могут быть обманчивы и могут сознательно использоваться во зло, мы убеждены в том, что поэтичность,

воображение, фантазия глубоко укоренены в сущность человеческого духа и мифологическое мировоззрение не ограничивает и не отупляет как обыденное сознание, так и научное знание и делает возможным связь с Абсолютом.

Ключевые слова: Абсолют, миф, мифологическое сознание, научное знание, одухотворенная рациональность, разум, рациональность, религия.

Tkachenko Alexander. N.O. Lossky about the Unity of Mythological and Scientific Conceptions of the World: the Problem of Spiritual Rationality. Thinking about the nature of spiritual rationality, the author refers to Lossky's philosophical heritage, who aimed at overcoming the limitedness of modern «scientificity» on the basis of the philosophy of ideal realism. Realizing, that myths can be misleading and can be deliberately used for evil, we are convinced that poetry, imagination and fantasy are deeply rooted in the nature of human spirit; the mythological world outlook does not limit or dull everyday consciousness as well as scientific knowledge, making possible the connection with the Absolute.

Key words: the Absolute, myth, mythological consciousness, scientific knowledge, spiritual rationality, reason, rationality, religion.